

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

27

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • ערב חג הסוכות תשע"ב

א. שיחת חיזוק בליל הושענא רבה בבית המדרש שערי תבונה רמות א' ירושלים

ב. התעוררות ומספד לפני מיטתו של הגאון רבי משה גפן זצ"ל - מחרת יום הכיפורים תשע"ב

לגמר חתימה טובה בהושענא רבה, כי במשך החג אפשר להתעלות במדרגת האהבה, ועל ידי התשובה מאהבה כל הזדונות נעשות כזכויות למפרע, וכבר אפשר לזכות לחתימה יותר טובה ממה שנחתם ביום כיפור.

אכן תשובה זה לא דבר פשוט, כי בדרך הטבע יש שאיפות לעולם הזה ולא לעולם הבא, וכתב החובות הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג) כי אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא הם כשתי נשים צרות זו לזו, אהבת העולם הזה סותרת לאהבת העולם הבא, ואהבת העולם הבא סותרת לאהבת העולם הזה, ותשובה היא שינוי המהות של האדם, שישאף לעולם הבא ולא להנאות העולם הזה.

ושינוי עצום כזה לא יכול להיות ביום אחד, וכמו שמצינו בגמרא (ע"ז י, ב; יז, א; יח, א) בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת, ושמעתי ממו"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל שזה מוזכר תמיד בגמרא על כאלו שהתעוררו לתשובה ברגע אחד ומיד מתו, מפני שאם היו ממשיכים עוד לחיות לא היו מחזיקים מעמד באותה מדרגה, והיו יורדים ממדרגתם, כי אי אפשר להשיג מעלה קבועה ושינוי הטבע בשעה אחת.

והדרך לשינוי הטבע היא רק על ידי קביעות של חשבון הנפש, כי האדם מושפע ממה שהוא שומע, ממה שהוא רואה וממה שהוא חושב, כך הטבע שאדם נתון להשפעה ומקבל השפעה מאחרים, ויכול גם על ידי פעולות להשפיע על עצמו, ומי שעוסק ברציפות בחשבון הנפש מוכרח להשתנות, ואפילו אם אינו מרגיש מיד את ההשפעה, הרי במשך הזמן יאה ניכר שינוי עצום, שכל המהות שלו משתנה, והעולם הזה כבר לא מושך אותו.

ויש לזה ספרי מוסר, בכל ספרי המוסר יש ידיעות חשובות, כללים ועצות, איך לקבל חיזוק בענייני התורה, ואם יש לאדם קביעות קבועה בכל יום לחשבון הנפש על ידי ספרי המוסר, לא משנה כמה זמן, בספר מוסר שאינו משעמם, כי מה שמשעמם אינו משפיע, קביעות בספר מוסר שמושך ומתאים לפי טבעו זה משפיע ומשפיע, וההשפעה היומיומית משנה את האדם.

אם אדם מחליט החלטה יציבה שתחזיק מעמד ותתקיים בפועל ללמוד מוסר בכל יום, וכפי המפורש בכל הפוסקים שזהו חיוב גמור מדאורייתא ללמוד בספרי היראה, על ידי זה בהכרח ישתנה וייהפך לאדם אחר, שהשאיפות יהיו שאיפות של עולם הבא, כי החלטה לעשות מצוה מקדשת אותו, וכמו שכתב ברוח חיים בתחילת אבות שאם יש לאדם איזה שאיפה ומחשבה לקיים מצוה, מיד קדושת המצוה מקיפה אותו, והקדושה הזאת נותנת לו את הכוח להוציא לפועל את המצוה.

ובאמת מפורש בשערי תשובה לרבינו יונה (ב, י) בדרך השלישית מהדרכים המעוררות לתשובה, שאם אדם מקבל על עצמו לשמוע מוסר החכמים והמוכיחים, ולעשות ככל אשר יורוהו תופסי התורה, ולא לגרוע דבר מדבריהם, על ידי זה עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר, וברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול, וכבר מעכשו יש לו שכר על כל המצוות שהוא עתיד לעשות כאילו עשה, ואשריו כי צדק נפשו בשעה קלה! וכשאדם מקבל על עצמו לעסוק בחשבון הנפש בקביעות, זה נקרא תשובה מאהבה, והוא בעל תשובה גמור.

ועיקר מה שצריך תיקון ותשובה, ובכל דור ודור יש ירידה בזה, זה עניין המידות, מידות טובות הם תכלית שלמות האדם, וכמו שאמרו (ברכות יז, א) תכלית תורה תשובה ומעשים טובים, תשובה היא על העבר, שעל ידי התורה מכירים אם יש איזה חטא שצריכים לתקן, ומעשים טובים הם מכאן ולהבא.

הושענא רבה הוא זמן של גמר החתימה, כבר הייתה כתיבה וחתימה בראש השנה ויום כיפור, אבל יש עוד חתימה בהושענא רבה, וכמו שאומרים בנוסח ה"יהי רצון" שאחרי ההושענות "ותיטיב לנו החתימה וכו' וחתמנו בספר חיים טובים", ובאמת צריך ביאור בזה, מה שייך עוד חתימה, אחרי שכבר הייתה חתימה ביום כיפור?

ובאמת מצינו במדרש תנחומא סוף פרשת אמור (פרק כ') שאמרו "אלו ארבע מינים שבלוב שכל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ליקח לו מהם להלל לפני הקב"ה שיתרצה לו ויכפר לו על כל עוונותיו", והיינו שאפשר לזכות על ידי ארבעת המינים לריצוי ולכפרת עוונות.

והיינו שאחרי מחילת העוונות ביום כיפור, יש עדיין עבירות שלא נמחלו, ולכן יש צורך בעוד מחילת עוונות בחג הסוכות, על ידי נטילת ארבעת המינים, ומעתה כיון שיש עוד מחילת עוונות, ממילא שייך גם עוד חתימה, ואפשר לזכות בהושענא רבה לחתימה יותר טובה ממה שהיה קודם. אך צריך ביאור כיצד ארבעת המינים גורמים למחילת עוונות?

ושמעתי לפרש בזה, כי הנה בתשובה מאהבה אמרו חז"ל (יומא פו, ב) שזדונות נעשות לו כזכויות, והיינו כמו שביאר המסילת ישרים בפרק ד' כי התשובה והחרטה הגמורה על החטא היא כמו עקירת הנדר, וכשם שהחכם עוקר את הנדר למפרע כך התשובה עוקרת את החטא למפרע, ונחשב כמו שלא היה כלל חטא, ואם התשובה היא מיראה זדונות נעשות כשגונות, אבל בתשובה מאהבה זדונות נעשות כזכויות.

ומעתה הרי החתימה ביום כיפור הייתה לפי המצב של האדם באותו הזמן, ואם עשה אחר כך תשובה אזי החתימה משתנה למפרע ונעקר החטא כלא היה, עד כדי כך שיכול להיות שהחטאים נהפכו לזכויות! אבל צריך להבין מדוע הריצוי ומחילת העוונות הם על ידי ארבעת המינים?

ונראה הטעם בזה, כי הנה תשובה מאהבה היא דרגה גבוהה, ויש הרבה מדרגות באהבת השם, וכתוב בחובות הלבבות כי אי אפשר להשיג בדרך הטבע את המדרגות הגבוהות ביותר של אהבת השם, וצריכים לזה זכויות מיוחדות וסייעתא דשמיא, אבל יש גם מדרגות שהם בדרך הטבע. וכגון מה שכתב המסילת ישרים בפרק י"ט כי השמחה בעשיית המצוות היא מענפי האהבה, והשמחה במצוה באה מהכרת חשיבות המצוה, כי טבע האדם שכשיש לו דבר חשוב הוא שמח, והשורש לזה הוא מאהבת השם הקיימת בנפש האדם.

ולפי זה נראה כי בארבעת המינים כתוב (ויקרא כג, מ) "ושמחתם לפני השם אלוהיכם שבעת ימים", וחג הסוכות נקרא זמן שמחתנו, שהוא זמן המיוחד יותר לשמחה של מצוה, ועל ידי שמחת המצוה בחג הסוכות זוכים לאהבת השם, וממילא כל התשובה שהייתה ביום כיפור אך לא בדרגה גבוהה של אהבה, עכשיו בחג הסוכות מגיעים גם לדרגה גבוהה של אהבה, ועל ידי התשובה מאהבה זדונות נעשות כזכויות והחתימה משתנה למפרע.

ויש להוסיף עוד בזה מה שכתב רבינו יונה (א, א) כי לבעלי תשובה יש סייעתא דשמיא מיוחדת להשיג אהבת השם: "כי יעזור השם לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו, שנאמר ושבתי עד השם אלוהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנוכי מצווך היום וביניך בכל לבבך ובכל נפשך. ואומר בגוף העניין ומל השם את לבבך ואת לבב זרעך - להשיג אהבתו", ע"כ.

לכן אחרי יום כיפור שהוא זמן של תשובה, יש סייעתא דשמיא מיוחדת להשיג אהבת השם, ובצירוף כל המצוות שעושים במשך החג מתוך שמחת יום טוב, זוכים לדרגה גבוהה של אהבת השם, ועל ידי זה אפשר לזכות

ומצינו נוסח שמברכים ילד שיגדל "לתורה ולמצוות לחופה ולמעשים טובים", ומבואר כי מצוות ומעשים טובים שני עניינים הם, וכן מזכירים בברכות השחר "שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצוותיך", ואחר כך שוב מבקשים "ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים", וצריך להבין מה הם מצוות ומה הם מעשים טובים.

והפירוש הפשוט בזה כי מעשים טובים זה מצוות שאדם מקיים בשלמות ללא שום נגיעות, לא על מנת לקבל פרס ולא בשביל העולם הבא, רק מאהבת המצוה לשם שמים, שהוא מרגיש את החיוב ושמוח לקיים את המצוה, ואינו מצפה לשום שכר או תגמול עבור המצוה, התכלית של תורה היא להביא לידי מעשים טובים כאלו, כי שאדם דבוק בתורה, קדושת התורה מכשירה אותו ומתקנת את מידותיו לקיים המצוות בשלמות.

ובאמת כתוב (מיכה ו, ח) "ומה השם דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד", והיינו שהחיוב של מידות טובות הוא לא רק לעשות חסד, אלא 'אהבת חסד', שהלב יימשך לזה, ויעשה חסד מתוך אהבת חסד, ורבינו יונה כתב על זה (ג, ג) "כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חברו אם דל ואם עשיר, וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם", אדם חייב לטרוח ולחפש לעשות טובות לאחרים, והזכיר רבינו יונה לשון 'טרח', אבל באמת זה לא קשה, כי כשעושים חסד מתוך אהבה נהנים מזה.

והטבע של אהבת חסד קיים אצל כל אחד ואחד, כי לא שייך לצוות על האדם שיאהב את מה שאינו אוהב, וכלל ישראל בטבע יש להם אהבת הבריות, אלא שכתוב (קהלת ז, כט) "האלוקים עשה את האדם ישר והמה ביקשו חשבונות רבים", והחשבונות מקלקלים את האהבה. וכבר כתב רבי חיים ויטאל בשערי קדושה כי אדם שיש לו חשבונות של נגיעות ומידות רעות כל התרי"ג מצוות שלו אינם בשלמות, כי המידות הרעות הם פגם בנפש, והדרך להגיע למידות טובות היא על ידי התורה, שהתורה מקדשת את האדם ומטהרת את הנפש, ובה זוכים לאהבת הבריות.

בעלי מידות טובות יש להם חיים מאושרים, אין להם קנאה ולא תחרות, והם עושים דברים טובים ונהנים מזה, נהנים מהחסד ומרגישים מאושרים "אשריך בעולם הזה", וכמו אברהם אבינו שישב פתח האוהל כחום היום בשלישי למיתו כשהיה חולה וחיפש אורחים, מפני שהיה חסר לו ההנאה של עשיית חסד, וכשחסר לאדם הפעילות של חסד הוא מרגיש לא טוב, ויש אנשים בעלי מידות טובות מאד שרוצים לעשות חסד, ומתוך הבושה אינם עושים את הדברים הטובים שהיו יכולים לעשות, והם סובלים מזה, וצריכים לדעת כי כדאי להתבייש כדי להתרגל במידות טובות, שאחר כך נהנים מזה מאד.

ומצד שני טבע האדם גם נמשך למידות רעות, למרות שיש אהבת חסד בטבע, יש כל הזמן ניסיונות שמביאים למידות רעות, ויש קשיים רבים שעלולים לגרום לחיסרון בשלמות המידות.

וכגון מידת הגאווה, הנה אמרו חז"ל (עירובין נד, א) מאי וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא, אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשים בו תורה ניתנה לו במתנה, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו קל שנאמר וממתנה נחליאל, וכיון שנחלו קל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות, ואם מגיט לבו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא, ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר כל גיא יינשא, ע"כ.

והיינו שאדם הולמד תורה, זוכה בתחילה להצלחה כפי יגיעתו, וכמו שאמרו (מגילה ו, ב) יגעתי ומצאתי תאמיך, וכשעושה עצמו כמדבר שהוא הפקר לכל, וכמו שפירש"י בנדרים (נה, א) "מלמד תורה בחינם לכל", זוכה לדרגה של תורה במתנה למעלה מן הטבע, ועל ידי שממשיך להיות דבוק בתורה זוכה לדרגה יותר גבוהה של "ממתנה נחליאל - נחלו קל", ועל ידי זה "מנחליאל במות" - הוא עולה לגדולה ומקבל כוח השפעה של זיכוי הרבים בתורה ובריאת שמים, ואחרי הכל "מבמות הגיא" - אם הגיט לבו הקב"ה משפילו.

ועלינו ללמוד מכאן את כוח המידות, שהרי אדם זה עשה עצמו כמדבר שהוא הפקר לכל, וכבר זכה לדרגות גבוהות בתורה של ממדבר מתנה וממתנה נחליאל, ועד עכשיו לא הגיט לבו כי לא היה סיבה שיגיס לבו, אבל אחרי שעלה לגדולה ובא לידי ניסיון הכבוד, זה משחד מאד, וכשהוא רואה שמכבדים ומחשיבים אותו, גם הוא מתחיל להחשיב את עצמו, וחושב שהכבוד מגיע לו, והדרגה הגבוהה גורמת לו להיכשל כמו שאמרו (סוכה נב, א) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, וכיון שהגיס לבו הקב"ה משפילו, כי הקב"ה משפיל גאים.

ובאמת מצינו בגמרא (סנהדרין ז, ב) על רב ומר זוטרא חסידא, שכשהיו מכבדים אותם כבוד גדול היו אומרים פסוקים של ענווה ושפלות, ופירש"י שהיו אומרים כן כדי שלא תזוח דעתם, והיינו מפני שהרגישו שהם במצב של "במות", ואם לא יעשו איזה חיזוק, יכול להיות שתזוח דעתם ואז "הגיא", ומסתבר שהיו עוד תנאים ואמוראים רבים שנהגו כך, אלא שעשו זאת בצנעה ולא בפרהסיא.

זהו טבע האדם, שאפילו בדרגה הגבוהה ביותר, יש ניסיונות של מחשבות שבלב, וצריך לזה חיזוק של לימוד המוסר, וידוע כי מרן הגרי"ז זצ"ל היה לומד בכל יום פרק בספר מסילת ישרים, וכן כל הגדולים והצדיקים שגדלותם נמשכת - "במות" בלי "הגיא" - זה על ידי שהם כל הזמן עם חיזוק תמידי של לימוד המוסר, כל מסכת אבות זה דברי חיזוק איך אדם צריך לחשוב ולהבין, וכל מקום שכתוב "הוא היה אומר" זה לימוד לדורות, דבר שהטבע עלול להיכשל, וצריכים חיזוק נגד הטבע.

וכן רואים בתפילת האמוראים שאחרי התפילה "אלוקי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תידום ונפשי כעפר לכל תהיה", כך הייתה תפילה האמוראים וכמו שהובא בגמרא בברכות (יז, א), מפני שבדרך הטבע מרגישים חשיבות, וגם האמוראים היו צריכים סיעתא דשמיא לא להרגיש את החשיבות.

והמסילת ישרים בפרק י"א הביא כמה דוגמאות כאלה, שרואים את הכוח של אהבת הכבוד ששולט על האדם כל כך, והביא על ירבעם בן נבט שהיה גדול הדור בתורה, וכמו שאמרו (סנהדרין קב, א) שכל תלמידי חכמים דומים לפניו כעשבי השדה, ועל פי הדיבור נבחר להיות מלך ישראל, מלך על עשרת השבטים, בזכות התורה שלו, ובסוף נכשל מפני נגיעה של כבוד, כי כשיעלו לרגל רחבעם מלך יהודה יישב בעזרה, והוא ירבעם שאינו ממלכי בית דוד אסור לו לשבת בעזרה, ומפני זה חטא והחטיא את כל ישראל.

ואמרו בגמרא שם "תפסו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר לו, מי בראש? אמר לו, בן ישי בראש. אמר לו, אי הכי לא בעינא". ושמעתי ממו"ר הגה"צ ראי"א דסלר זצ"ל שהרי הקב"ה אמר לו "אני ואתה ובן ישי", דהיינו שהוא קודם לבן ישי, אבל זה לא היה מספיק לירבעם, ורצה לשמוע בפירוש שהוא בראש, ומאחר שהכבוד עדיין תפס אצלו מקום, אם כן עדיין לא שב בתשובה, לכן אמר לו הקב"ה שבן ישי בראש, ונשאר ירבעם בן נבט שאין לו חלק לעולם הבא.

ולמדים אנו עד כמה גדול כוח הכבוד, שאם ירבעם בן נבט לא היה נעשה מלך ישראל, ולא היה מגיע לידי "במות", לא היה נכשל בניסיון הכבוד, והיה נשאר גדול הדור בתורה, אבל על ידי שעלה לגדולה ונעשה מלך ישראל, הרגיש את החשיבות, וממילא כבר יש יצר הרע וסכנה של כבוד.

ומצינו שאמרו חז"ל (חולין פט, א) על הפסוק "לא מרובכם מכל העמים חשק השם בכם כי אתם המעט מכל העמים", אמר להם הקב"ה לישראל חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר לפני ואנוכי עפר ואפר, למשה ואהרן אמר ונחנו מה, לדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש"י, והיינו מפני שבדרך הטבע אדם שמקבל גדולה מגיס דעתו, אבל כלל ישראל אינם כן, אברהם, משה ודוד, וכל הגדולים, מיעטו עצמם על ידי הגדולה, והתעלו יותר בדרגת הענווה. זהו הנוגע למידת הגאווה.

ויש גם מידת הכעס, שבדרך הטבע אם אדם סובל ממישהו, הרי הוא כועס עליו, ואפילו כעס שבלב הוא גם חטא, כמו שאמרו (נדרים כב, א) כל הכועס כל מיני גיהינם שולטים בו שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהינם, וכן מה שאמרו (זוהר ח"א כז, ב) כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה, זה נאמר אפילו על מי שכועס רק בלב, וכל שכן אם עושים עוד פעולות או שצועקים מתוך הכעס, שזה יותר גרוע.

והראוני בפירש"י בשבת (קה, ב) שכתב על דברי הגמרא שם שהקורע בחמתו בשבת חייב, והקשו שם בגמרא מדוע הוא חייב הרי כל המקלקלים בשבת פטורים, ותיצרו שהקורע בחמתו הוא מתקן אצל יצרו שמשכך את חמתו בכך, ושוב הקשו שהרי כתוב שהקורע בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה, ופירש"י, "אלמא לאו מתקן הוא שמלמד ומרגיל את יצרו לבוא עליו", והיינו שאף על פי שמתקן הוא אצל יצרו, אין זה תיקון אלא קלקול, מפני שהוא מחזק בזה את מידת הכעס ומקלקל את עצמו, כי ההתנהגות במידה הרעה מחזקת את המידה.

והעצה להתגבר על הכעס היא להיפך, להחליש את המידה, וכפי שהיא מעשה באברך אחד שבה אלי וביקש עצה כיצד להתגבר על הכעס שהוא כועס בביתו מדי ערב שבת, ויעצתי לו שישתוק ולא יצעק בשעה שהוא כועס, וחזר כעבור שבועיים ואמר לי שזה קשה לו מאד ואינו מחזיק מעמד, ואמרתי לו שבכל זאת ינסה עוד זמן מה, ואכן כעבור כמה שבועות חזר ואמר שהצליח לשבור את מידת הכעס, מי שיודע שהכעס היא מידה רעה, אם יעמוד בניסיון כמה פעמים, וישלטי את השכל על הטבע, יצליח לשבור את מידת הכעס, וכך הדרך להתגבר על כל המידות הרעות, על ידי שלא נותנים להם לשלוט.

ולמעשה העיקר הוא על ידי שאדם עוסק בחשבון הנפש בלימוד ספרי המוסר, זה נותן את ההשפעה לשינוי המידות, אבל ידוע מה שכתב הגרי"ס זצ"ל (אור ישראל מכתב י"ד) כי לימוד המוסר לבד אינו מספיק לשנות את הטבע, וצריך גם תפילה, כי אדם יכול לדעת את כל המידות הטובות והרעות, אבל למעשה כדי לשלוט על המידות צריך סיעתא דשמיא, ובלא תפילה אין סיעתא דשמיא, אך גם לימוד המוסר הוא הכרחי, וכתב שם הגרי"ס כי מי שמתפלל על שינוי המידות בלי ללמוד מוסר, הרי הוא כמבקש לראות בלא עיניים ולשמוע בלא אוזניים, וצריכים את לימוד המוסר כדי לדעת ולהכיר את המידות הטובות והרעות, ביחד עם תפילה על סיעתא דשמיא.

ויש עוד דבר שזה לעיכובא והוא לימוד התורה, וכמו שאמרו חז"ל (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, ובלי תורה אין שום עצה להתגבר על היצר, כמו שכתב המסילת ישרים בפרק ה' "פשוט הוא שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שיירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה, ומי שיחשוב להינצל זולתה אינו אלא טועה", התורה היא התרופה היחידה נגד היצר הרע, כי קדושת התורה מטהרת את הנפש ומשפרת את המידות, לכן צריכים להתחזק מאד בתורה.

אבל יש כאלה שהם מצוינים גדולים בטבע עם מידות טובות, בעלי כישורנות ולומדים בהתמדה, ויש להם חלישות הדעת על ידי שהם חושבים שאינם בשלמות, ויש כמה סיבות לזה, בדורנו זה מצוי מאד דווקא אצל בעלי מידות טובות ובעלי כישורנות, שהם סובלים מחלישות הדעת, וזה מזיק מאד. וצריכים לדעת שיש עצות לזה, ומי שסובל מאיזה חלישות הדעת צריך מיד להתיעץ, יש מומחים שיודעים כיצד להוציא מהלב את הטעות הזאת, כי בדרך כלל זה נובע מטעות, וחשוב מאד לדעת את זה.

וכדי שהתורה תשפיע צריכים שהלימוד יהיה ברציפות, שאם יש הפסקות והיסח הדעת מן התורה ההשפעה מתבטלת, וכמו שאמרו (ספרי דברים יא, כב) "אם תעזבני יום יומיים אעזבך", ורציפות שייך רק על ידי שלומדים עם מתיקות, כי באמת דברי תורה משמחי לב ומתוקים מדבש, ועל זה מבקשים בברכות התורה "והערב נא השם אלוקינו את דברי תורתך בפנינו" - לקבל את המתיקות בדברי התורה, וכשמרגישים את מתיקות התורה אין הפסק כי הלימוד מושך, אבל אם לא מרגישים את המתיקות, אזי הלימוד קשה ומתחכם שייגמר הסדר, וכבר לא לומדים ברציפות, ולא זוהי התורה שיכולה להשפיע, שאין זו התורה בשלמותה.

ואמנם בוודאי מצד טבע הגוף כל אחד צריך להפסיק למנוחה, אבל יש להיזהר שההפסקות לא יהיו מתוך פריקת עול, אלא מפני שמכרח להפסיק, כי אין לו ברירה והגוף דורש את שלו, ואם לא יפסיק לא יוכל להמשיך ללמוד, וכשההפסקה היא בצורה כזאת שהדבקות בתורה נמשכת, ומפסיקים רק לצרכים ההכרחיים, אזי גם ההפסקה היא חלק מעסק התורה, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות דעות ג, ג) כי אדם שישן כדי שיהיה לו כוח לעבודת השם, נקרא עובד השם בשנתו, וכשהוא מפסיק ללמוד והולך לישון בזמן, זוהי זריזות של הכשר מצוה.

ובתקופתנו יש הרבה הפרעות למתיקות התורה, והכלל הוא שצריך ללמוד לפי טבעו ולפי כוחו, לפי מה שמעניין אותו, כי מי שלומד מפני שהוא רוצה להגיע להישגים, יותר מכוחו או שלא לפי טבעו, אינו מרגיש את מתיקות התורה, וכשלא מרגישים מתיקות אזי הלימוד משעמם ויש בטלה, לכן כל אחד צריך ללמוד לפי טבעו, שירגיש את המתיקות בלימוד, וילמד מה שהוא נהנה, זוהי שמחת התורה, ואז יש רציפות בתורה, ורק באופן זה שייך התמדה בתורה.

ורבים סובלים מזה ולומדים בצורה שאינה מתאימה לכוחותיהם, זה מתחיל מהתחיי"ם ונמשך גם בישיבות וגם בכוללים, וידוע לי על מקרים שזה גרם לתוצאות מאד לא טובות, שלמדו בצורה שאינה מתאימה לפי הטבע, וכבר אין מתיקות, והלימוד משעמם, ויש בטלה.

ועוד דבר צריכים לדעת בחינוך הילדים, שיש הרבה הורים צדיקים ממש, שרוצים לחנך את הילדים שגם הם יהיו צדיקים, ואינם יודעים שאסור להכביד על הילדים, והם לוחצים ומכבידים על הילדים, וזה גורם להרבה קשיים, דווקא בביתם של הורים צדיקים יש קשיים כאלה, שהילדים סובלים מקשיים בחינוך, והעצה היא להתייעץ עם מומחים בחינוך, ברוך השם יש בימינו מומחים מיוחדים שיודעים את דרכי החינוך, כיצד לחנך שהילד ילמד מתוך שמחה, ולא מתוך כפייה.

וחוץ מזה חשוב לדעת שבחיים יש קשיים, וכל ענייני העולם הם ניסיונות לאדם, וכתוב (תהלים יא, ה) "השם צדיק יבחן", כי בלא ניסיונות וקשיים אין הצלחה, וכל הזכויות הם על ידי שמתגברים על הקשיים, לכל אדם יש את הקשיים שלו, כל מיני קשיים, ובדרך הטבע אדם תולה את הקושי בסיבה טבעית, זה אשם וזה אשם, והוא לא מבין שהקשיים הם ניסיונות שצריך לעמוד בהם, ולהתנהג במידות טובות למרות הקשיים, ואז יזכה להצלחה.

ואמרו חז"ל (ברכות ה, א) "שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתן אלא על ידי יסורים אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא", רק על ידי יסורים וקשיים אפשר לזכות להצלחה בתורה, לקדושת ארץ ישראל ולעולם הבא, בלי קשיים אי אפשר לזכות בשום דבר שמביא לעולם הבא, ומי שהוא בעל הבנה יודע שהקשיים הם לטובתו, כדי שיתגבר על הקשיים ויעמוד בניסיון ויזכה לסייעתא דשמיא.

הדברים האלה שדיברנו, להחשיב מידות טובות, תורה ותפילה, ולהתגבר על הקשיים, אלו הם הדברים העיקריים, שאינם פשוטים כל כך, אבל כל אחד יכול עם רצון טוב להתגבר על זה ולקבל הצלחה, וזוהי זכות גדולה מאד לגמר חתימה טובה!

(נאמר בליל הושענא רבה תשס"ח)

מספד והתעוררות

לפני מיטתו של הגאון רבי משה גפן זצ"ל - י"א תשרי תשע"ב

יש מדרש (בראשית רבה צא, ט) "אמר רבי לוי שבטים מצאו מציאה כתיב ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמור מה זאת עשה אלוקים לנו, אנו שאיבדנו את רבי סימון על אחת כמה וכמה", השבטים כשמצאו מציאה הבינו שהם בסכנה וצרה, ואמרו "מה זאת עשה אלוקים לנו", מה רוצים מאיתנו מן השמים, אנו שאיבדנו את רבי סימון על אחת כמה וכמה שצריכים לשאול מה זאת עשה אלוקים לנו, זה "לנו" - לא לנפטר אלא לדור, שחסר את רבי סימון.

מה זאת עשה אלוקים לנו? למה לקחו מאיתנו את המשפיע הגדול? מה אנחנו צריכים לתקן? מן השמים רוצים מאיתנו שנתקן מכאן ולהבא, זה מה שהספידו את רבי סימון בדור של האמוראים, גם אנחנו בדורנו איבדנו, לא רק המשפחה, ולא רק הישיבה, אלא כולנו איבדנו, איבדנו את המשפיע הגדול, שהשפיע הרבה תורה, הרבה מידות טובות והרבה יראת שמים, איבדנו את ההשפעה, מדוע, מה פשעינו ומה חטאתנו?

"אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך" (ירמיה כב, י) - על הנפטר אין מה להצטער, "מת במוצאי יום הכיפורים סימן יפה לו" (כתובות קג, ב), אצל הנפטר הגדול הזה לא צריכים את הסימנים, יודעים גם בלי הסימנים, אבל זה גם סימן, וכמו שפירש"י שם "נמחלו עוונותיו וסימן יפה לו".

הנפטר הוא בוודאי נפש נקי וצדיק, ובישיבה של מעלה מקבלים אותו בכבוד גדול, כמו שאמרו (מו"ק כה, ב) "רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי וצדיק" - יש שם שמחה גדולה, אבל לנו כאן אין שמחה אלא להיפך, הוא הלך למנוחות ואותנו עזב לאנחות, ואמנם אמרו (ברכות סד, א) תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ופירש"י, מישיבה לישיבה וממדרש למדרש, אבל זוהי המנוחה של הצדיקים.

"ואותנו עזב לאנחות", אנחנו נאנחים ולא יודעים מה לעשות, מה דורשים מאיתנו, מה השם דורש ממך, מה אנחנו צריכים לתקן? הרי כולם זכו למחילת עוונות ביום כיפור, וכבר נמחלו עוונותינו, אם כן מה התביעה עלינו, מה דורשים מאיתנו עוד אחרי מחילת העוונות? ומה רוצים מהמשפחה?

משפחה של גדולי תורה ומרביצי תורה, גדולים בתורה וביראה ובמידות טובות, עם המשך של זכות אבות מגדולי הדורות שלפנינו, מצינו בגמרא (כתובות ת, ב) על אחד האמוראים שנפטר לו ינוקא, ובאו לנחם אותו ואמרו לו "חשיב את לאתפוס אדרא", ופירש"י, "חשוב אתה למעלה לתפוסך ואת בניך בעוון הדור", היסורים והצער של המשפחה הקרובים ביותר, שהם מרגישים יותר את הכאב, זה מכפר על עוון הדור.

"אל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו" (אבות ד, יח), בשעת ההלוויה זהו זמן של אבלות ולא של תנחומים, אבל מצינו בגמרא (מו"ק כא, ב) שיש תנחומים גם בשעת ההלוויה, "מעשה ומתו בניו של רבי עקיבא, נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול, בשעת פטירתו עמד רבי עקיבא על ספסל גדול ואמר, אחינו בית ישראל שמעו, אפילו שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם, ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק, אלא כך אמרתם תורת אלוהים בלבם וכל שכן ששכרם כפול".

רבי עקיבא קיבל תנחומים גם בשעת ההלוויה עצמה, ואפילו שאין מנחמים בשעה שמתו מוטל לפניו, הוא בעצמו יכול לנחם את עצמו בדברים אלו. מהו הניחום שקיבל רבי עקיבא כשראה את כבוד התורה?

הדברים מפורשים יותר במסכת שמחות (ח, יג) וכן בילקוט (יתרו רעא) "ולא שאדם רוצה לקבור את בנו, אלא יודע אני שבני הן העולם הבא הוא, שזיכה את הרבים, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו", והיינו מפני שמיתת הבנים גרמה לכבוד התורה גדול כזה, אם כן זכו בניו להיות מזכי הרבים במיתתם, וכל כבוד התורה שנגרם על ידם נזקף לזכותם.

ויתירה מכך כתוב עוד במסכת שמחות שם, "ולא עוד אלא שישב עליו ודרש מגלגלים זכות על יד זכאי", והיינו כי מאחר שזכו במיתתם לגרום כבוד שמים גדול כזה, בוודאי היו להם זכויות גדולות שקדמו להם, כי צריכים זכויות קודמות כדי לזכות את הרבים, וכמו שאמרו (אבות ה, יח) משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, וכבר בחיים חיותם היו להם זכויות גדולות, שהיו ראויים שייגרם על ידם כבוד התורה שכזה, לכן התנחם רבי עקיבא, כי כדאי היה שימותו בניו בשביל כבוד התורה, שזכו להיות מזכי הרבים בדרגה גבוהה שלא היה אפשר להם בחייהם.

וכן כתוב במיתת נדב ואביהוא (ויקרא י, ג) "הוא אשר דיבר השם לאמור בקרובי אקדש", ופירש"י, "היכן דיבר? ונודעתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט) אל תיקרי בכבודי אלא במכובדי, אמר לו משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בכ, עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך", וצריך ביאור איך יכול להיות שהם גדולים יותר ממשה ומאהרן, וכיצד נתקדש הבית במיתתם?

והפירוש בזה כמו שפירש"י בהמשך דבריו שם "ועל פני כל העם אכבד" - כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתיירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים, והיינו שהיו צריכים קידוש השם בשביל השראת השכינה במשכן, להוסיף יותר יראת שמים ואהבת השם, ולהחשיב יותר את התורה והמצוות, ומי יכול לעשות את זה? בקרובי אקדש! נדב ואביהוא שהם הקרובים ביותר אל הקב"ה, הם זכו לקדש שם שמים במיתתם מה שלא זכו משה ואהרן, ובזכותם שרתה השכינה בכלל ישראל, ועל זה כתוב "ויידום אהרן" - שהצדיק עליו את הדין, וקיבל את התנחומים.

בדברים אלו ניחם רבי עקיבא את עצמו בשעה שמתו מוטל לפניו, והדברים האלו הם גם תנחומים למשפחה, עליהם אפשר לומר עוד יותר מזה "חשיב את לאתפוס אדרא" - אתם חשובים למעלה להיתפס בעוון הדור, זכות המשפחה גדולה מאד, והצער שלהם הוא תיקון וכפרה על הדור, זהו המשך הכפרה של יום כיפור, בשנה הזאת לא הספיק הכפרה של יום כיפור, והיו צריכים עוד כפרה של מיתת צדיקים.

אבל יש כאן שאלה גדולה, הרי זכות הציבור היא זכות גדולה מאד, ויש להם זכויות של חסד ורחמים, כמו שאמרו בפרקי אבות (ב, ב) וכל העמלים עם הצבור, יהיו עמלים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד, וביארו המפרשים שזכות אבותם של הציבור מסייעת לעוסקים בצרכי ציבור, וצדקתם של אבות הציבור עומדת לעד ומסייעת לעסקנים שיצליחו בצרכי הציבור, בין בהשפעה רוחנית ובין בהשפעה גשמית, וכיון שזכות הציבור גדולה כל כך, למה לקחו מהציבור את ההשפעה הגדולה שהשפיע אדם גדול כזה, מדוע לקחו את ההשפעה מהישיבה ומכל הציבור?

יש איגרת ממרן החזון איש זצ"ל (קו"א ג, סב) "בסביבת בעל תורה אמיתי הדבר ניכר לעינינו השפעה מרובה על אנשים הרבה, מה שכל השתדלות מעשית לא תשיגנה", לא כתוב 'גאון' ולא 'צדיק' אלא בסביבת

'בעל תורה אמיתי', השפעתו ניכרת על סביבתו בלי שום פעילות מיוחדת, והוסיף החזו"א "וכמו כן יש רשמים על הרחוקים שאין עין הרואה מרגשת בס לדקותם", יש גם השפעה שאינה ניכרת על הרחוקים יותר, שבפנימיות הלב הם מושפעים מהבעל תורה האמיתי.

הנפטר הגדול, אדם גדול מאד, בעל תורה אמיתי שהשפיע בשיעורים ובדברי תורה לאמיתיה של תורה, תורת אמת הייתה בפינו, וכל מי שהיה בקשר איתו הושפע מהמידות הטובות ומהיראת שמים, ציבור גדול קיבל השפעה ממנו, מדוע הציבור לא זכה להמשך ההשפעה?

הסיבה היא מפני שיש לציבור עוד זכויות אחרות, וכמו שמצינו בילקוט (במדבר תרפ"ד) "בשעה שקיבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן מה ראו להתקרב יותר מן האומות", אומות העולם קינאו בכלל ישראל שזכו על ידי קבלת התורה להתקרב להקב"ה, וכמו שכתוב (דברים ד, ז) "כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כהשם אלוהינו בכל קראנו אליו", ורצו גם הם להתקרב, הם לא יכולים, אבל קינאו בישראל, "סתם פיהו הקב"ה אמר להן הביאו לי ספר יוחסין שלכם", והיינו כי הם בעלי תאוות ומידות רעות, שאין להם ספר יוחסין, והם האשמים בכך שאינם ראויים לקבל את התורה.

וכתוב בהמשך הילקוט שם "כשבאו לשים ויחל העם לזנות שמחו האומות, אותה העטרה שהיה בידן כבר היא נטולה מהם, שווים הן לנו, כשבאו לידי נפילה זקפן המקום, נגף המקום את כל מי שנתקלקל והעמידו על טהרתו", אומות העולם שמחו שכלל ישראל נכשלו בבנות מואב, וכבר אין מה לקנא בהם, כי הם שווים במדרגה איתם, מה עשה הקב"ה? זקפן!

כלל ישראל יש להם זכויות לא להיות בשפל המדרגה, להעמידם על טהרתם ולהיות זקופים עם כל הכתרים של תורה כהונה ומלכות - תורה עבודה וחסד, וכשיש נפילה בכלל ישראל, הקב"ה נותן יסורים לכלל ישראל כדי להעמידם על טהרתם, להחזיר אותם למדרגה הקודמת של קרבת אלוקים, זהו ההסבר היחיד, אין לנו הסבר אחר, הציבור הפסיד פה הפסד גדול מאד, והתירוץ היחיד הוא "זקפן המקום", הקב"ה נותן יסורים לציבור כדי להעמידם על טהרתם.

והנה אמרו (מו"ק כח, א) מיתת צדיקים מכפרת, והיינו עם התשובה, כי מיתת הצדיקים מעוררת לתשובה, וכמו שפירש"י במיתת נדב ואביהוא "כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתיירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים", אם כן עלינו להתעורר לחשוב מה איתנו, לבדוק את עצמנו ולעשות חשבון הנפש, בחובות הלבבות יש שלושים חשבונות, שהם לא רשות, ולא מידת חסידות, אלא חיובים של חשבון הנפש, "תורת חובות הלבבות".

וכתוב בשערי תשובה (ב, י) שאם אדם מקבל על עצמו לעשות חשבון הנפש בכל יום, לחיות עם ההלכה, ולקיים את כל דיני התורה, בתורה, בעבודה ובגמילות חסדים, כפי המבואר בספרי המוסר, כל אחד יכול למצוא ספר מוסר שמתאים בשבילו ומעורר אותו, על ידי הקבלה הזאת "ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול", זה בדוק ומנוסה שהלימוד הקבוע בספרי המוסר משפיע על האדם.

נסיים בדבר אחד, כתוב בגמרא (שבת קיח, ב) אמר רבי יוסי יהא חלקי ממתני בדרך מצוה, רבי יוסי התנא! מאחל לעצמו את המצב הזה, ומתפלל ומבקש שיהא חלקו עם מי שמת באמצע הדרך של המצוה. הנפטר הגדול מת בדרך מצוה, כל החיים שלו יומם ולילה היו דרך מצוה, ואני בטוח שעד הרגע האחרון היו לו מחשבות בדברי תורה, ביראת שמים ובמידות טובות, מחשבות קדושות היו מקיפות אותו עד הרגע האחרון.

נבקש ממנו שיהיה מליץ יושר על המשפחה הגדולה, על הישיבה, ועל כל כלל ישראל, מליץ יושר שיהיה לנו סייעתא דשמיא למצוא את הדרך לצאת ידי חובות הלבבות, ונוכה לגאולה השלמה במהרה בימינו.

לעילוי נשמת
הגאון רבי משה גפן זצ"ל
בן יבלחט"א הגאון רבי שמואל שליט"א
נלב"ע י"א תשרי תשע"ב
ת.נ.צ.ב.ה.